

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ПОДХОДИ В СОЦИАЛНАТА РАБОТА С ДЕЦА

Доц. д-р Ицка Дерижан

***Abstract:** The explanations and interpretations as stated below are an attempt to make clear the attitudes, as they are the result of a complex interpretation of social work with children. Further, this attempt will directly link to a main methodological approach, which affects the understanding of social work. What we can expect is how this method would influence these attitudes in social work with children.*

Настоящият текст представлява опит за оползотворяване на вижданията, формирани в хода на цялостната интерпретация на процеса на социална работа с деца и преди всичко на онези от тях, които имат пряка връзка с прилагането на основните методологични, принципни постановки в разбирането и разработването на това важно за теорията и практиката направление на социалната работа. Очакването е тук да се очертае облика на технология, приложена за социалната работа с деца.

Последователно ще бъдат представени общата схема и някои аспекти на възможната конкретизация. А това има като неизбежно следствие еволюция (в смисъл обогатяване, допълване, а и частична корекция) на определени виждания, намерения, а дори и термини.

Не малка част от решенията по темата могат да бъдат считани като иновационни. Ето и няколко примера:

- На първи план се извеждат базисните личностни свойства като инвариантен обект на корекционната работа при децата;
- На втори план приема се необходимостта от инструментариум за диагностика на общия психосоциален статус като неразделна част от социалната работа;
- На трети план се предприема уточняването на алгоритъм за осъществяване на социално(то) подпомагане и подкрепа при деца(та).

Изброените иновации, разбира се, нямат претенции за открития. Единствената им претенция се свежда до това, че се пускат в оборот нови гледни точки по разглеждания проблем. Конкретните предлагани решения са по-скоро база за целенасочени апробации, респективно за добронамерено и съпричастно дискутиране и усъвършенстване, на което разчитаме и се надяваме.

Обща схема

Общата схема представлява своеобразен, “технологичен” прочит на водещите и общоизвестни теоретични постановки за социалния подпомагащ процес като единство от холистични, социални, психологически и педагогически компоненти. Описаните там предпоставки очертават контура на общата схема, и по-конкретно на нейните етапи или фази. А те би трябвало да бъдат спазвани и следвани при всеки от конкретизациите за социална работа с отделни деца или групи.

Работните фази (етапи) се свеждат до три.

1. Първи етап (фаза)

Той може да бъде наречен “непринудено въвличане” и е свързан с предпоставката “въздействие” .

В случая “непринудено” следва да се тълкува като естествено. Това означава, че се разчита не на власт и авторитет, а на личната заинтересованост от доброволно ангажиране на детето с онова, което предстои.

Подобен подход е пригоден за работата с деца, при които официалните протоколни срещи са немислими, неосъществими. Да не говорим за т. нар. договаряне, което се практикува при възрастните клиенти.

Терминът “въвличане” съдържа намерението не само за моментно грабване на вниманието, а и за своеобразно “повеждане” в определена посока.

Естественото въвличане предполага да бъдат използвани естествените механизми, присъщи на човека, чрез които се установява контакт и се поставя начало на определена интеракция. Тези механизми (тонизиращи и активизиращи) не са чак толкова много. Те могат да бъдат сведени до инстинктите и т.нар. надинстинктивни механизми.

От основните инстинкти най-пригоден, а и най-отработен е хранителният. Това е намерило приложение в т.нар. жетонна педагогика. Става дума за изпълнение на задачи от страна на децата с обещанието, че след това те ще могат да си купят (срещу получените “жетони”) някакви лакомства.

При строго специфични обстоятелства може да се използва и отбранителният инстинкт. Примерно, при попадане в затруднено положение, което застрашава детето, онзи който му се притече на помощ му става близък, създават се условия за установяване и задълбочаване на контакт.

От надинстинктивните механизми най-големи възможности притежава ориентировъчността. Децата се впечатляват от необичайни, нови, шарени, атрактивни лица и обекти. Те застиват пред тях, запознават се с техните особености, склонни са дори да ги докосват. А това е предпоставка за установяване на контакт.

В определени случаи е възможно въвличането да стане чрез ангажиране в игрова ситуация. И е най-добре ако детето не бъде директно приканено да се включи, а само изяви желание да стори това.

Не бива да се пропускат и възможностите за въвличане, при което се използва механизма на подражанието.

Изброените начини за въвличане са добре познати и те се практикуват не само в детството, а и през всички възрастови преходи. При всеки от тях се постига скъсяване на дистанцията, получаване на първоначална доза доверие, достъп за установяване на словесен контакт. А това е условие, за да се премине (почти) незабележимо към следващата фаза (етап).

Следва да се отбележи, обаче, че благоприятната атмосфера за осъществяване на въпросния преход е неустойчива. Тя твърде бързо се разнася, а с това и намаляват шансовете за възможно продължаване на взаимодействието.

2. Втори етап (фаза)

Той, може да бъде наречен **подготвителен**. Свързан е с предпоставката “ситуация”.

Основната идея при нейното осъществяване е проблемната ситуация, която в определен момент се преживява като критична, да бъде приета като типична. А това означава да се формира съответно умение за справяне с нея.

Този етап се основава на следните съществени обективни обстоятелства: всяка нова ситуация се преживява като проблемна. Водещо значение при оценката на определена ситуация имат субективните условия; решаваща роля при справянето с определена ситуация има не подадения отвън начин, а изобретения от самото лице.

Първото от изброените обстоятелства насочва вниманието към една напълно очевидна истина. Но тя (учудващо) по правило не се забелязва, не се отчита.

Става дума за това, че при раждането си човешкото същество разполага с определен арсенал за реагиране, но тези негови оръжия не са проверени, изпробвани. Ето защо то (човешкото същество) е неподготвено да дава подходящи(те) отговори на предизвикателствата. А при тези обстоятелства всяка ситуация е реално, практически проблемна. Защото тъкмо в това се състои проблемността – в липсата на “готови” (отработени, проверени) начини за справяне.

Подобен род събития възникват още през първите дни на живота, а сетне се случват и през всички следващи възрастови преходи. Защото, колкото и да е опитен един човек, той продължава да се сблъсква със ситуации, каквито не е срещал дотогава. Те са му непознати. А това означава, че има затруднения при тяхното дефиниране, респ. не открива в своите запаси подходящите средства за справяне. Или с други думи, класифицира въпросните ситуации като проблемни.

Действително е учудващо анализираното обстоятелство: цял живот човек е заставен (принуден) да се изправя пред проблемни ситуации (за които не е конкретно подготвен). И всеки път при подобна среща се смущава или стъписва от собствената неувереност – как точно следва да постъпи.

През подготвителния етап от социалната работа с деца следва да се случи тъкмо това – да се асимилира факта, че животът непрекъснато ни сервира ситуации, за справянето с които ни липсва компетентност. Това означава да се изгради съответна визия за съществуването, а именно че то е не напълно предвидимо, че се случват срещи (сблъсъци), за които не сме предварително готови; и в крайна сметка да се осъзнае, че появата на непредвидимото, на необичайното в същност най-често повтарящо се събитие в живота; и че това следва да бъде прието без да бъде особено драматизирано.

Второто от посочените обстоятелства насочва вниманието към друга очевидна истина. Тя обаче е още по-забулена и затова още по-трудно, много рядко, почти по изключение разпознавана, но дори тогава хората са склонни да я забелязват и признават подборно и частично.

Става дума за следното: твърде често проблемните ситуации (тези за които нямаме подготовка) биват преживявани като критични (т.е. като такива, с които не ни е възможно да се справим). Това става твърде често (а не примерно по изключение, само когато е напълно основателно) поради подчертаната склонност да се преувеличава значението на признаците, които са присъщи на самата ситуация. А това ще рече, че не се оценява дозата субективизъм, която се проявява при дефинирането на ситуацията. Това е един твърде особен и подвеждащ субективизъм: при него субективно изкривено се отчита (омаловажава) ролята на субективния фактор, в случая за приемането на определена ситуация като критична, като невъзможна.

В очертаната фигура вероятно се съдържа специфичен защитен механизъм. Благодарение на него хората заобикалят признаването, че са автори на собствените неблагоприятия, съвсем неправомерно се заявяват, а и се изживяват като “жертви” на обективно протичащи събития.

Посочената почти повсеместна деформация в съзнанието на хората е била констатирана от проникателни мислители. Примерно, тя е намерила израз в следния афоризъм – хората приемат собствените лоши постъпки като предизвикани от условията, а свързват лошите постъпки на другите с лошия им характер.

През подготвителния етап от социалната работа с деца следва да се изпълни и нелеката задача те да стигнат до убеждението, че неизбежните проблемни ситуации твърде често само ни изглеждат критични (невъзможни за овладяване). И ни изглеждат така, защото не отчитаме ролята ни (като субективен фактор), за да приемаме ситуацията

като неразрешима. Този субективен фактор може да се изразява в неувереност и страх, умора, отвращение, възмущение и пр. Преместването на акцента върху реалните, истинските параметри на ситуацията, в която сме попаднали, превъзможва чувството за обреченост.

Третото обстоятелство визира една друга истина, респ. една друга вкоренена илюзия. Те (истината и илюзията) са свързани с онова, което се приписва съответно на полученото наготово и на изобретеното.

В случая се докосваме до едно изключително сложно и (още по-важно) неосмислено явление. То е свързано с факта, че като системно същество човекът притежава огромен креативен потенциал. Този потенциал обаче не се отчита (и зачита) от лицата, които полагат грижи за детето. Обгрижващите лица взаимодействат с малкото дете като със същество, на което всичко (необходимо) следва да бъде подадено, поднесено в “сдъвкан” вид. Това на свой ред формира у самите подрастващи убеждението, че техните компетенции са в границите на това, което им е предоставено от опитните, от онези, които ги възпитават.

По този начин кръгът се затваря. Творческият ресурс (иманентно присъщ на човека) бива не само пренебрегнат; той се оказва реално секвестриран. Така се утвърждава една неблагоприятна за личността нагласа, свързана с пасивност, изчерпателност, зависимост. Тази нагласа най-пълно се проявява при възникване на проблемни ситуации. Благодарение на нея (на въпросната нагласа) неизбежните проблемни ситуации улеснено биват оценявани като критични.

Подготвителният етап от социалната работа с деца (освен всичко останало) би следвало (поне) да разколебае въпросната нагласа. А това ще рече да се вдъхне увереност и кураж, склонност да се разчита на собствената изобретателност.

През подготвителния период (както се вижда) се решават изключително трудни задачи. Успешни решения могат да се постигнат чрез взаимодействие със ситуации, които предоставят добри възможности за осмисляне на анализиранията обстоятелства.

3. Трети етап (фаза)

Този етап е наречен основен, тъй като през него се провежда диференцирана, конкретна, контролирана корекционна работа.

Използваните определения (диференцирана, конкретна, контролирана) подсказват редуването на съответните подетапи както и техния характер.

Първият подетап осигурява провеждането на **диференцирана**, или по-скоро строго индивидуализирана работа.

Подобна индивидуализация се постига чрез прецизна диагностика. При нейното провеждане се използват не само диагностичните инструменти (разработени във Втора глава). Оценката на конкретния ДСС се основава и на събрани обективни данни, както и на личните наблюдения на специалиста.

Въпросната оценка извежда преди всичко онова базисно личностно качество, което (според наличните данни) е най-безспорно засегнато. В оценката се посочват евентуално и други базисни личностни качества, за които резултатите дават сигнал, че са засегнати, макар и по-слабо. При равенство установено при класирането по степен на уязвеност се дава предимство на онова от тях, което е съотносимо към по-ранен възрастов преход за появяване (формиране).

Обявеното (набеденото) за носител на неблагоприятното качество се подлага на още една проверка. Тя се състои в опита чрез неговото наличие да бъдат обяснени (осмислени) реалните, клинично установими (по-скоро установени) неблагоприятия при съответното лице (дете). При неуспех в посочената проверка като централно засегнато

базисно личностно качество се взема друго и с него се повтаря процедурата на проверката.

Вторият подетап бе наречен – подетап на **конкретната** корекционна работа.

Напълно очевидно, че разглежданият подетап ще получи своя(та) по-пълна конкретизация при описанието на частната технология. Тук обаче, в рамките на общата технологична схема, следва да бъде заявена (разкрита) “философията” на въпросната конкретна корекционна работа. Тя може да бъде най-синтезирано представена чрез следната теза:

Предизвикване процес на новообразуване (или ретрансформиране) чрез извършване на реални действия в рамките на преживяване с положителен емоционален фон.

Отделните съставки на предложената теза подлежат на определена интерпретация:

- Преди всичко заслужава да се изясни същността на корекционния процес – дали той представлява ретрансформация или е “чисто” ново образуване?

Както вече бе уточнено, корекционната работа е центрирана към базисни личностни качества, които са претърпели съответна(та) трансформация. Ето защо (поне на първи и повърхностен поглед) изглежда убедително самият корекционен процес да бъде осмислен като нещо, което осъществява противоположна промяна, т.е. ретрансформация.

Това, привидно логично допускане, обаче, не може да издържи на теоретична проверка. Ако то е вярно би следвало да се приеме, че промененото базисно качество (съответно дисхармонизирано или деформирано) може да бъде заличено и на негово място да се появи (отново) балансираното личностно качество. Но подобно заличаване (което означава поне забравяне) е принципно невъзможно. Индивидуалният опит по правило е неунищожим. Негови съставки могат да бъдат деактуализирани, да загубят доминантно положение, дори да бъдат изтласкани (в несъзнаваното), но не и да бъдат изкоренени (освен в резултат на органично мозъчно заболяване).

От изложените аргументи следва, че по-скоро става дума за новообразуване. Изгражда се отново балансираното, претърпялото трансформация личностно качество. И то съществува наред с трансформираното. Корекцията е завършена когато новообразуваното качество започне да изпълнява доминираща роля. А фактът, че едновременно с това съществува и трансформираното качество се установява (и доказва) с почти неизбежните рецидиви.

- Втора съставка на заявената теза е подчертаването на обстоятелството, че за ефективна корекция е необходимо, задължително изпълнението на реални действия.

Изискването за извършване(то) на “нещо” в действен план се основава на (почти) безспорния факт, че вербалните действия са със съзнателна ефективност. Новообразуване произлиза преди всичко чрез “правене на нещо”. Словесните “мантри” променят състоянието на съзнанието, но не са ефективно средство за формиране на личностни качества.

“Правенето на нещо” ангажира и т.нар. сензомоторен апарат. Неговото включване осигурява (гарантира) изграждането на здрави, почти незаличими следи в кората на главния мозък.

- А какво е значението на позитивния емоционален фон (или тон)?

Новообразуването има своя съдържателна страна. Но то съдържа и енергиен параметър. Оптималната енергетика осигурява образуването на ярки образи и стабилни връзки, които са първоелементите [30] на всеки компонент от индивидуалния опит, вклч. и на новообразуванията. А положителните емоции създават необходимия

оптимален тонус в кората на главния мозък (където произлиза строителството, наречено новообразуване).

Третият подетап на третата фаза е свързан с **контрола**.

Технологизирането на определена дейност (освен всичко останало) се оценява и според осигуряването на надежден контрол.

Общата схема на технологията при социалната работа включва изискването за контрол върху постигнатия при корекционната работа резултат. Този резултат трябва да бъде установен чрез използването на обективен диагностичен инструментариум. Последният следва да е идентичен с инструментариума, приложен преди корекционната работа. Само така могат да бъдат “измерени” и съответно оценени усилията при оказването на помощ, при всяко включено в социалната работа лице (дете).

Контролът обаче има още едно измерение. Става дума за т. нар. текущ контрол. Той е улеснен от обстоятелството, че (почти) всяка техника, използвана в социалната работа, предоставя данни, по които може да се оценява състоянието на подпомаганото лице.

В заключение е необходимо да се направи уточнението, че характерът на целият социален подпомагач процес в работата с деца е достатъчно сложен и многообразен, за да бъде изчерпан с една (предложената) типова технологична схема. Самата тя се нуждае от конкретизации, които базирани на нея, създават предпоставки за създаването на т.нар. частни технологии или техники за социална работа с деца, следвайки един примерен алгоритъм със следните основни характеристики:

- Постепенно, ненаатрапливо, добронамерено сближаване;
- Използване на конкретен материал от живота на детето за задълбочаване на диалога и постигане заинтересованост от страна на клиента;
- Сметчаване остротата на проблемите, изживявани от подпомаганото лице чрез разкриване закономерностите, валидни за всяка среща с проблемна ситуация;
- Постановяне на задача, чрез която детето осъществява реалистичен прочит на събитията, наложили срещата със специалиста;
- При възможност осъществяване на т. нар. “позитивно претълкуване” на ситуацията, в която се намира лицето;
- Намиране на действена стратегия за автокорекция чрез някакъв вариант за “самопомощ”;
- Постепенно дистанциране от конкретния случай – тогава, когато е налице увереност, че жизненият ритъм се самоподхранва и движението е в позитивно направление.

Литература:

1. Дерижан, И.